

Dominika Kuśnierz-Krupa*, Michał Krupa**

Lorsch – dziedzictwo Karolingów. Wstęp do badań nad dziedzictwem kulturowym miasta

Lorsch – Carolingian heritage. Introduction to research on the cultural heritage of the town

Słowa kluczowe: średniowiecze, Lorsch, opactwo benedyktyńców, Altenmünster

Key words: Middle Ages, Lorsch, Benedictine abbey, Altenmünster

WPROWADZENIE

Lorsch położone jest w Niemczech, na terenie Hesji, w dolinie Renu, w dolnym biegu rzeki Weschnitz, na zachód od Odenwald, pomiędzy Darmstadt na północy i Mannheim na południu.

W roku 1991 opactwo oraz klasztor Altenmünster w Lorsch zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Do tej pory miasto jest jedynym ośrodkiem Hesji, którego dziedzictwo kulturowe dostąpiło takiego wyróżnienia. Na zasób kulturowy Lorsch składa się jego układ urbanistyczny, charakterystyczna dla tego regionu drewniana zabudowa o konstrukcji szachulcowej oraz, a może przede wszystkim, relikty zespołu dawnego opactwa i klasztoru Altenmünster z epoki karolińskiej, który niewątpliwie był czynnikiem miastotwórczym, ważnym dla rozwoju osadnictwa w Lorsch i wykrystalizowania się tutaj zorganizowanego ośrodka miejskiego.

ZESPÓŁ KLASZTORNY W LORSCH NA LIŚCIE ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO została ustanowiona na mocy Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, która weszła w życie 17 grudnia 1975 roku¹. Na liście znaj-

INTRODUCTION

Lorsch is located in Germany, in Hesse, in the Rhine Valley, in the lower reaches of the river Weschnitz, to the west of Odenwald, between Darmstadt in the north, and Mannheim in the south.

In the year 1991, the abbey and the Altenmünster monastery in Lorsch was inscribed onto the UNESCO World Heritage List. So far the town is the only one in Hesse, whose cultural heritage has been so distinguished. The cultural heritage of Lorsch includes the urban layout of the town, timber-frame buildings characteristic for this region and, or perhaps primarily, relics of the former abbey and monastery Altenmünster from the Carolingian epoch which was undoubtedly a town-forming factor for the settlement development in Lorsch and for the crystallisation of an organized urban centre here.

THE MONASTIC COMPLEX IN LORSCH ON THE UNESCO WORLD HERITAGE LIST

The UNESCO World Heritage List was established by the Convention on the protection of the world cultural and natural heritage, which was implemented on December 17, 1975¹. The list comprises objects of cultural and

* dr hab. inż. arch., prof. PK, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

** dr inż. arch., Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury, Politechnika Rzeszowska

* dr hab. inż. arch., prof. PK, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

** dr inż. arch., Faculty of Building, Environmental Engineering and Architecture, Rzeszow University of Technology

Cytowanie / Citation: Kuśnierz-Krupa D., Krupa M. Lorsch – Carolingian heritage. Introduction to research on the cultural heritage of the town. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2017;50:20-30

Otrzymano / Received: 15.01.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 25.02.2017

doi:10.17425/WK50LORSCH

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Ryc. 1. Fragment archiwalnej mapy Niemiec z 1854 roku autorstwa A. Blacka, Ch. Blacka, S. Halla i W. Hughes, na której zaznaczono lokalizację miasta Lorsch. Kopia mapy [w:] Archiwum Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, s.v.

Fig. 1. Fragment of an archive map of Germany from 1854 by A. Black, Ch. Black, S. Hall and W. Hughes, on which the location of the town of Lorsch was marked. Copy of the map [in:] Archive of the Chair of History of Architecture, Urban Planning and Art, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, s.v.

dują się obiekty dziedzictwa kulturalnego i dziedzictwa naturalnego o wyjątkowej wartości dla ludzkości. Warunkiem wpisu wybranego miejsca lub obiektu na Listę jest spełnienie jednego lub kilku z dziesięciu kryteriów stanowiących o jego wyjątkowości w skali światowej².

Zespół dawnego opactwa i klasztoru Altenmünster z Lorsch został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 1991 roku. W uzasadnieniu do wpisu wnioskodawca zaznaczył, że dawne opactwo benedyktynów w Lorsch, szczególnie biorąc pod uwagę bramę „Torhalle”, spełnia wymogi wpisu na Listę UNESCO. „Torhalle” ma ponad 1200 lat i oprócz gotyckiego dachu, praktycznie nie była przebudowywana, co sprawia, że jest jednym z najlepiej zachowanych przykładów architektury karolińskiej w Europie. Na tle opuszczonego kompleksu klasztorowego, który w dużej części znisz-

Ryc. 3. Plan Lorsch z zaznaczeniem dwóch głównych elementów kompleksu klasztorowego. Plan [w:] Muzeum Lorsch

Fig. 3. Plan of Lorsch with marked two main elements of the monastic complex. Plan [in:] the Lorsch Museum

natural heritage of outstanding value for mankind. The condition of entering a selected site or object into the List is meeting one or more from the ten criteria deciding about its uniqueness on the global scale².

The former abbey and Altenmünster monastery complex in Lorsch was inscribed into the UNESCO World Heritage List in 1991. In the justification of the inscription the applicant stated that the former Benedictine abbey in Lorsch, particularly considering the “Torhalle” gate, fulfils the requirements of being entered into the UNESCO List. The “Torhalle” is over 1200 years old and besides the Gothic roof has remained practically unchanged, which makes it one of the best preserved examples of Carolingian architecture in Europe. Against the background of the abandoned monastic complex that was largely destroyed during the Thirty-Year War³,

Ryc. 2. Widok Lorsch na sztychu Mateusza Meriana z 1. połowy XVII wieku. Kopia w archiwum Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, s.v.

Fig. 2. View of Lorsch on the sketch by Mathew Merian from the 1st half of the 17th century. A copy in the archive of the Chair of History of Architecture, Urban Planning and Art, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, s.v.

czono podczas wojny trzydziestoletniej³, „Torhalle” jest szczególnie cennym symbolem dziedzictwa sztuki i architektury karolińskiej. W obiekcie zachowały się bowiem wartościowe relikty rzeźby oraz malowideł z tamtego okresu.

Wpisowi zespołu Lorsch na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO towarzyszyły problemy proceduralne. Wniosek w sprawie wpisu strona niemiecka złożyła w 1989 roku. Wówczas to powołana do wydania opinii w tej sprawie komisja ICOMOS postanowiła odroczyć swoją decyzję rekomendacji wniosku z powodu nieprecyzyjnie przygotowanej dokumentacji. W lutym 1990 roku komisja ICOMOS ponownie wstrzymała się od podjęcia decyzji, tym razem ze względu na mało konkretne określenie granic terenu, którego miał dotyczyć wpis oraz nie dość dokładne opracowanie zasad ochrony obiektów i stanowisk archeologicznych. W czerwcu 1990 roku ICOMOS zarekomendował wniosek o wpis, jednak rok później strona niemiecka postanowiła skorygować jego treść, proponując, aby na listę wpisane zostały także relikty klasztoru Altenmünster, który jest kolebką całego założenia. Po ostatecznym skorygowaniu wniosku komisja ICOMOS podjęła decyzję o rekomendacji wpisu zespołu klasztornego Lorsch na Listę UNESCO na podstawie kryteriów nr III i IV⁴. Należy przy tym zaznaczyć, że kryterium III oznacza, że wpisany obiekt lub zespół stanowi unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej, bądź już nieistniejącej, a kryterium IV oznacza, że jest wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący etap w historii ludzkości.

W zapisach uzasadnienia wpisu zespołu na Listę, zgodnie z kryterium III, określono, że kompleks klasztorny w Lorsch, na który składają się dawny klasztor Altenmünster, relikty opactwa oraz „Torhalle”, jest unikalnym w skali europejskiej przykładem architektury i sztuki karolińskiej. W nawiązaniu do kryterium IV zespół jest świadectwem rozkwitu zachodu w duchu wczesnego i dojrzałego średniowiecza pod panowaniem króla i cesarza Karola Wielkiego.

Strefa terenu objętego wpisem była wielokrotnie modyfikowana przez wnioskodawcę. Ostatnia modyfikacja, która obowiązuje obecnie, została dokonana w roku 2011. Na jej podstawie ustalono, że w granicach terenu objętego wpisem, a tym samym ścisłą ochroną konserwatorską, znajdują się pozostałości dwóch klasztorów, czyli opactwo benedyktynów i Altenmünster, a także strefa buforowa między nimi; rozległy teren przy Altenmünster objęty ochroną archeologiczną oraz krajobrazu kulturowego oraz teren otwartego muzeum – skansenu karolińskiego pn. „dwór Lauresham”⁵.

HISTORIA KOMPLEKSU KLASZTORNEGO

Zespół klasztorny dawnego opactwa oraz Altenmünster w Lorsch jest jednym z najsłynniejszych tego typu założeń epoki karolińskiej. Pomimo faktu, że

the “Torhalle” is a particularly valuable symbol of the Carolingian art and architecture heritage. Precious relics of sculpture and painting from that period have been preserved in the object.

Inscribing the Lorsch complex into the UNESCO World Heritage List was accompanied by procedural problems. The application concerning the inscription was put forward by the Germans in 1989. Then, the ICOMOS commission appointed to express opinion on the matter decided to postpone their recommendation of the application since the documentation had not been sufficiently thoroughly prepared. In February 1990, the ICOMOS commission again refrained from making the decision, this time because the area the inscription was to refer to had not been precisely outlined, and the principles for protecting objects and archaeological sites had been rather vague. In June 1990, the ICOMOS recommended the inscription application, yet a year later the Germans decided to correct its content by proposing that the relics of the Altenmünster monastery which had been the cradle of the whole complex be also inscribed onto the list. After the application had been finally corrected, the ICOMOS commission decided to recommend inscribing the monastic complex in Lorsch in the UNESCO List on the basis of criteria no III and IV⁴. It should be noted that criterion III means that the inscribed object or complex bears a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared, and criterion IV means that it is an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history.

In the written justification of entering the complex into the List, according to criterion III, it was stated that the monastic complex in Lorsch, consisting of the former Altenmünster monastery, relics of the abbey and the “Torhalle”, is an example of the Carolingian art and architecture unique on the scale of Europe. In relation to criterion IV, the complex is a testimony to the flourishing of the west in the spirit of the early and high Middle Ages during the reign of king and emperor Charlemagne.

The outline of the site covered by the inscription was repeatedly modified by the applicant. The final, currently binding modification was made in the year 2011. On its basis it was established that within the area covered by the inscription, and therefore under strict conservation protection, there are relics of two monasteries i.e. the Benedictine abbey and Altenmünster, as well as the buffer zone between them; a vast area by the Altenmünster under archaeological and cultural landscape protection, and the area of an open-air Carolingian museum – called the “Lauresham manor”⁵.

HISTORY OF THE MONASTIC COMPLEX

The monastic complex of the former abbey and the Altenmünster in Lorsch is one of the most famous complexes of that type from the Carolingian epoch.

do naszych czasów zachowały się jedynie relikty tego rozległego kompleksu, jest on wciąż uważany za jeden z najważniejszych przykładów niemieckiego stylu romańsko-karolińskiego⁶.

Historia zespołu w Lorsch rozpoczyna się w 764 roku, kiedy to frankoński graf Koncor i jego matka Williswinda fundują Altenmünster. Klasztor zostaje wzniesiony na prywatnym gruncie, co zapewniło jego fundatorom m.in. prawo do nominowania proboszcza w tutejszym kościele. W skład pierwotnego zespołu wchodził kościół, w którym miała znajdować się nekropolia jego fundatorów oraz zabudowania klasztorne, najprawdopodobniej drewniane. Opactwo otrzymało wezwanie św. św. Piotra i Pawła, a jego pierwszym opatem został Chrodegang (764–765), ówczesny arcybiskup Metz, krewny fundatorów opactwa, któremu powierzyli oni pieczę nad całym założeniem. Przez następne lata Koncor uposażył nowy klasztor dalszymi darowiznami, a opat Chrodegang pozyskał od papieża Pawła I ciało św. Nazariusza, męczennika z czasów Dioklecjana, do którego grobu w Lorsch miały przybywać rzesze pielgrzymów. Tak się też stało. Odkąd w 765 roku szczątki św. Nazariusza zostały złożone w klasztornej bazylice, Lorsch stało się popularnym celem pielgrzymek. Zapewne właśnie to spowodowało, że zaistniała potrzeba budowy nowego kościoła i opactwa. Nowe obiekty powstały na terenie pobliskiej piaszczystej wydmy z okresu zlodowacenia, na zachód od Altenmünster. W 766 roku Chrodegang zrezygnował z funkcji opata w związku ze swoimi obowiązkami arcybiskupa Metz. Jego miejsce zajął jego brat Gundeland (765–778), który zamieszkał w opactwie z 14 mnichami. W tym samym roku wywiązał się konflikt o prawo własności ziemi, na której wzniesiono opactwo, między Gundelandem a synem Koncora, co spowodowało, że w 772 roku Gundeland zwrócił się do Karola Wielkiego, aby ten rozstrzygnął spór. Król zdecydował, że ziemie należą się opactwu, a w podziękę Gundeland ofiarował je Karolowi ze wszystkimi przynależnościami, przekształcając w opactwo królewskie, jedno z najważniejszych na terenie Cesarstwa. W 774 ukończono nowy kościół przyklasztorny, który został poświęcony w obecności Karola Wielkiego, jego rodziny oraz biskupa Moguncji Lullusa. Wówczas to przeniesiono relikwie św. Nazariusza do nowej świątyni,

Ryc. 5. Widok na teren, gdzie w okresie wczesnego średniowiecza zlokalizowany był klasztor Altenmünster. Fot. autorzy, 2017

Fig. 5. View of the site where the Altenmünster monastery was located in the early medieval period. Photo: authors, 2017

Ryc. 4. Mapa granic terenu objętego ochroną konserwatorską w związku z wpisem na Listę UNESCO zespołu klasztornego w Lorsch. Oprac. Autorzy z wykorzystaniem mapy ujętej w dokumentacji UNESCO. Oryginał [w:] <http://whc.unesco.org>, dostęp: 22.03.2017. Kolorem zielonym oznaczono granice terenu objętego wpisem. Kolorem czerwonym zaznaczono obiekty, których dotyczy wpis: I – opactwo Lorsch, II – Altenmünster

Fig. 4. Map outlining the area covered by conservation protection in relation to the inscription of the monastic complex in Lorsch in the UNESCO List. Prep. by Authors using the map included in the UNESCO documentation. Original [in:] <http://whc.unesco.org>, access: 22.03.2017. Green colour marks the borderline of the area covered in the inscription. Red colour marks the objects the inscription refers to: I – Lorsch abbey, II – Altenmünster

Despite the fact that merely relics of that vast complex have survived until the present time, it is still regarded as one of the most important examples of the German Romanesque-Carolingian style⁶.

The history of the Lorsch complex started in the year 764 when a Frankonian count Concor and his mother Williswinda founded Altenmünster. The monastery was erected on a private estate, which ensured its founders e.g. the right to appoint the vicar in the local church. The original complex comprised the church which was to be the necropolis of its founders, and monastery buildings, most probably wooden. The abbey was dedicated to St. Peter and Paul, and its first abbot was Chrodegang (764–765), the then archbishop of Metz, a relative of the abbey founders, who was entrusted the care of the whole complex. In the following years Concor endowed the new monastery with further donations, and the abbot Chrodegang obtained from Pope Paul I the body of St. Nazarius, a martyr from the times of Diocletian,

Ryc. 6. Widok na relikty klasztoru Altenmünster w Lorsch. Fot. autorzy, 2017

Fig. 6. View of the relics of the Altenmünster monastery in Lorsch. Photo: authors, 2017

Ryc. 7. Widok na górujący nad Heppenheim zamek Starkenburg. Fot. autorzy, 2016

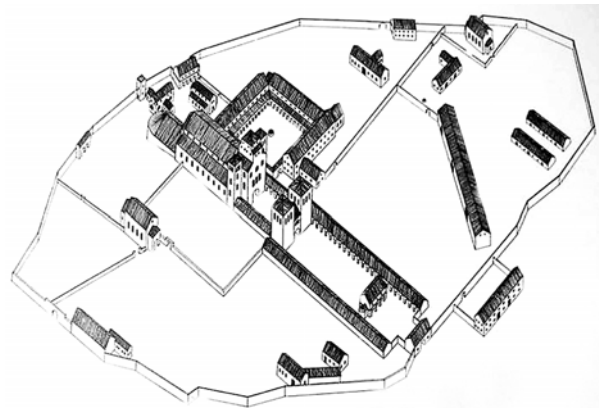
Fig. 7. View of the Starkenburg castle overlooking Heppenheim. Photo: authors, 2016

która przybrała wezwanie od jego imienia. Do Lorsch często przyjeżdżał sam Karol Wielki, a później jego wnuk Ludwik Niemiecki. Zatrzymywali się w pałacu, którego budowa ukończona została na początku 3. ćwierci VIII wieku. Był on zlokalizowany na południowy wschód od zespołu opackiego. Warto dodać, że opactwo stało się także nekropolią potomków Karola Wielkiego. Tutaj spoczęli zarówno Ludwik Niemiecki, jak i jego syn i wnuk.

Pisząc o zespole opackim w kontekście architektonicznym należy wspomnieć także osobę kolejnego opata – Richboda (784–804), który był inicjatorem budowy muru obronnego wokół klasztoru. W trakcie jego rządów na terenie należącym do opactwa zbudowano także jeszcze jedną świątynię oraz szkołę przyklasztorną i skryptorium.

Kolejni papieże i władcy nadawali klasztorowi nowe przywileje i uposażenia, dzięki którym Lorsch stało się w krótkim czasie nie tylko bardzo zamożne, ale także wpływowe, podlegając bezpośrednio i wyłącznie cesarzowi. Lorsch miało prawo bicia monet oraz przywilej organizowania targów, co wpłynęło na rozwój całej osady⁷.

Ważnym wydarzeniem w dziejach opactwa była budowa w oddalonym o około 5 km od Lorsch Heppenheim zamku Starkenburg. Pełnił on funkcję obronną, będąc miejscem schronienia dla mnichów w razie niebezpieczeństwa. Przechowywano w nim także skarby opactwa. Należy przy tym zaznaczyć, że lokalizacja warowni klasztoru w Heppenheim była związana z faktem, że marchia Heppenheim (osada i kościół) od 773 roku należała do opactwa na mocy darowizny samego Karola Wielkiego. Zamek wzniesiono na wzgórzu zwanym Schlossberg około połowy XI wieku⁸.

Ryc. 8. Rekonstrukcja założenia klasztornego w Lorsch w wieku XI wg. dr W. Selzera. Kopia ryciny [w:] archiwum autorów

Fig. 8. Reconstruction of the monastic complex in Lorsch in the 11th century acc. to dr W. Selzer. Copy of the sketch [in:] authors' archive

whose grave in Lorsch was to be visited by crowds of pilgrims. And so it was. Since in 765 the relics of St. Nazarius were laid to rest in the monastery basilica, Lorsch became a popular pilgrimage centre. That must have been the reason for building a new church and an abbey. New objects were erected on the nearby sand dune from the glacial period, to the west of Altenmünster. In the year 766 Chrodegang resigned from the function of the abbot because of his duties as the archbishop of Metz. He was succeeded by his brother Gundeland (765–778), who lived in the abbey with 14 monks. In the same year a quarrel broke out between Gundeland and Concor's son concerning the ownership of the land on which the abbey had been erected, as a result of which in the year 772 Gundeland asked Charlemagne to arbitrate the dispute. The king decided that the land belonged to the abbey, in return for which Gundeland gave it to Charlemagne with all the appurtenances, thus converting it into the royal abbey, one of the most important in the Empire. In 774 the new monastery church was completed, and was consecrated in the presence of Charlemagne, his family and Lullus, the bishop of Mainz. It was then that the relics of St. Nazarius were transferred to the new church which was subsequently dedicated to him. Charlemagne himself frequently visited Lorsch, and later his grandson Louis the German. They stayed in the palace the construction of which was completed at the beginning of the 3rd quarter of the 8th century. It was located to the south-east of the abbey complex. It is worth mentioning that the abbey became the necropolis of Charlemagne's descendants. Both Louis the German, his son and grandson were buried here.

Writing about the abbey complex in the architectonic context, one has to mention the next abbot – Richbod (784–804), who initiated building the defensive wall around the monastery. During his rule, another church, a monastic school and a scriptorium were also built within the abbey grounds.

Subsequent popes and rulers granted new privileges and endowments to the monastery, thanks to which Lorsch quickly became not only very wealthy but also in-

Przełom wieku XI i XII przyniósł nowe przywileje i uposażenia dla klasztoru w Lorsch. Były one przekazywane przez kolejnych władców, którzy często odwiedzali opactwo. W 1052 do opactwa przybył nawet papież Leon IX, aby konsekrować ołtarz w kaplicy grobowej Karolingów.

Pomimo że klasztor na mocy wcześniejszych przywilejów i uposażeń cieszył się suwerennymi prawami terytorialnymi, to w XI i XII wieku wielokrotnie wnikłany był w lokale konflikty, co odbiło się negatywnie na jego pozycji. Ostatni przedstawiciel benedyktynów stał na czele opactwa w Lorsch do 1226 roku. Wtedy to zakończył się okres niezależności klasztoru. Pieczę nad zespołem przejął arcybiskup Moguncji Zygfryd III. Około dekady później do opactwa w Lorsch wprowadzili się cystersi, a w 1248 roku – norbertanie.

Rozwiązanie opactwa miało miejsce w połowie XVI wieku. Miało to związek z wprowadzeniem reformacji na terenie posiadłości lennych Elektora Palatyna, do których wówczas należało Lorsch.

Upadek opactwa został przypieczętowany w latach 20. XVII wieku, kiedy to zarówno zabudowania klasztoru, jak i samo miasto bardzo ucierpiało w wyniku wojny trzydziestoletniej. Wówczas to zburzona została przeważająca część zespołu. Pomimo odzyskania wpływów w Lorsch przez arcybiskupstwo Moguncji i powrotu do wiary katolickiej opactwo nie podniosło się już z upadku. Pozostałości zrujnowanych obiektów poklasztornych służyły jako materiał budowany i nigdy już nie doczekały się odbudowy. Tak zakończyła się era dominacji opactwa z Lorsch, które potężne, bogate i wpływowe w okresie wczesnego i dojrzałego średniowiecza, ostatecznie przestało istnieć w wieku XVII⁹.

DZIEDZICTWO KULTUROWE LORSCH JAKO WAŻNY PUNKT TURYSTYKI KULTUROWEJ W HESJI

Od kiedy zespół klasztorny w Lorsch został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, miasto stało się ważnym punktem turystyki kulturowej na terenie Niemiec.

Najcenniejszymi elementami krajobrazu kulturowego Lorsch są: miasto, które rozwinęło się przy opactwie w okresie średniowiecza, oraz relikty zespołu klasz-

Ryc. 9. Widok na centrum Lorsch. Fot. autorzy, 2016

Fig. 9. View of the centre of Lorsch. Photo: authors, 2016

fluential, subordinate directly and solely to the emperor. Lorsch had the right to mint coins and the privilege to organise fairs which enhanced the development of the whole settlement⁷.

An important event in the history of the abbey was the construction of the Starckenburg castle in the town of Heppenheim, located about 5 km from Lorsch. The castle served a defensive function, and was a shelter for monks in case of danger. It was also the place where abbey treasures were kept. It ought to be mentioned, that the location of the monastery stronghold in Heppenheim was connected to the fact that the Heppenheim March (the settlement and the church) since 773 belonged to the abbey to which it had been given by Charlemagne himself. The castle was erected on the hill known as Schlossberg around the mid-11th century⁸.

The turn of the 11th and 12th century brought new privileges and endowments for the monastery in Lorsch. They were granted by subsequent rulers who frequently visited the abbey. In 1052 even Pope Leon IX visited the abbey to consecrate the altar in the burial chapel of the Carolingians.

Although by the power of previous privileges and endowments, the monastery enjoyed sovereign territorial rights, in the 11th and 12th century it was repeatedly entangled in local conflicts, which undermined its position. The last representative of the Benedictine Order ruled the abbey in Lorsch until 1226. It was then that the period of the monastery independence finished. The care of the complex was taken over by the archbishop of Mainz, Siegfried III. About a decade later Cistercians moved into the Lorsch abbey, and in the year 1248 – Norbertines.

The abbey was dissolved in the mid-16th century. It was a result of the introduction of the Reformation in the fiefs of the Elector Palatine, to which Lorsch then belonged.

The downfall of the abbey was sealed during the 1620s, when both the monastery buildings and the town itself were badly damaged as a result of the thirty-Year War. The major part of the complex was destroyed then. Although the archbishopric of Mainz regained their influence in Lorsch and the Catholic faith was restored, the abbey never regained its former position. The remains of ruined monastic objects served as building materials and were never reconstructed. Thus ended the era of dominance of the Lorsch Abbey that, powerful, wealthy and influential during the early and high medieval period, finally ceased to exist in the 17th century⁹.

CULTURAL HERITAGE OF LORSCH AS A VITAL POINT OF CULTURAL TOURISM IN HESSEN

Since the monastery complex in Lorsch was inscribed on the UNESCO World Heritage List, the town has become a significant point on the cultural tourism map of Germany.

The most valuable elements of the cultural landscape of Lorsch are: the town that developed by the abbey during the medieval period, and relics of the monastic

Ryc. 10. Widok na zachowany fragment kościoła św. Nazariusza od strony północno-zachodniej. Fot. autorzy, 2016

Fig. 10. View of the preserved fragment of the St. Nazarius church from the north-west. Photo: authors, 2016

Ryc. 11. Widok na zachowany fragment kościoła św. Nazariusza od strony północnej. Fot. autorzy, 2016

Fig. 11. View of the preserved fragment of the St. Nazarius church from the north. Photo: authors, 2016

tornego (w postaci fragmentu bazyliki św. Nazariusza, południowo-wschodniego odcinka muru klasztorowego oraz słynnej „Torhalle” z Salą Królewską), którego historię opisano wyżej.

Zachowany fragment kościoła jest oryginalną częścią wczesnośredniowiecznej bazyliki św. Nazariusza. Część ta tworzyła jedno z trzech przęseł nawy głównej kościoła. Budowla była pierwotnie bazyliką filarową, bez transeptu z prostokątną wnęką ołtarzową i charakterystycznym dla architektury przedromańskiej westwerkiem¹⁰. Kościół został zniszczony, podobnie jak całe opactwo, podczas wojny trzydziestoletniej¹¹.

complex (in the form of a fragment of the basilica of St. Nazarius, the south-east section of the monastery wall and the famous “Torhalle” with the King’s Hall, whose history was described above.

The preserved fragment of the church is an original part of the early-medieval basilica of St. Nazarius. That part constituted one of the three spans of the main nave of the church. The building was originally a pillar basilica, without a transept, with a rectangular altar niche and the westwork characteristic for pre-Romanesque architecture¹⁰. Like the whole abbey, the church was destroyed during the Thirty-Year War¹¹.

The south section of the monastery wall is the second of the three relics of the whole complex, preserved till today. The structure is between 3 and 4 m high and about 500 m long. It has been revalorised recently and properly reinforced.

The “Torhalle” with the King’s Hall is a gem of architecture known all over the world and one of the few examples of Carolingian objects which have survived till today. Scientists are not certain when precisely this monumental edifice was built. It may have been erected during the reign of Louis the German, a grandson of Charlemagne, so around the mid-9th century. In the form of the “Torhalle” one can notice the idea of the Roman triumphal arch to emphasise the symbolic victorious entry into the basilica. According to some theoreticians of architecture, it was the first in Europe allusion to the classic order¹². Originally, the “Torhalle” was located in the monastery courtyard before the basilica (see fig. 5). Early-medieval decorations in the form of reliefs and paintings have been preserved in the object till today. However, scientists are not certain what function it served. It might have been a courtroom, a place where the relics of St. Nazarius were kept, or a receiving room. The “Torhalle” has two storeys, with an open space on the ground floor that is enclosed by semi-circular arches on both sides. The first floor is decorated with e.g. wall paintings in the pre-Romanesque, Romanesque and Gothic styles, as well as Ionic capitals¹³. With the decline of the abbey, the “Torhalle” also fell into ruin. In the 17th century it served as a chapel for some time, which resulted in some alterations. It regained its original, early-medieval appearance in the 20th century thanks to Friedrich

Ryc. 12. Widok na zachowany fragment muru zespołu klasztorowego od strony południowej. Fot. autorzy, 2017

Fig. 12. View of the preserved fragment of the monastery complex wall from the south. Photo: authors, 2017

Południowy odcinek muru klasztornego jest drugim z trzech zachowanych do naszych czasów relikwów dawnego zespołu. Struktura mierzy od 3 do 4 m wysokości i około 500 m długości. Została niedawno zrewaloryzowana i odpowiednio wzmocniona.

„Torhalle” z salą królewską jest znaną na całym świecie perłą architektury i jednym z nielicznych na świecie przykładów obiektów z epoki karolińskiej, które przetrwały do naszych czasów. Badacze nie są pewni, kiedy dokładnie powstała ta monumentalna budowla. Być może, że w okresie panowania Ludwika Niemieckiego, wnuka Karola Wielkiego, czyli około połowy wieku IX. W formie „Torhalle” można doszukać się zaszczepienia idei rzymskiego łuku triumfalnego dla podkreślenia symbolicznego zwycięskiego wejścia do bazyliki. Jest to według części teoretyków architektury pierwsze w Europie odwołanie do klasycznego porządku¹². Pierwotnie „Torhalle” była zlokalizowana na dziedzińcu klasztornym, przed bazyliką (zob. ryc. 5). Obiekt zachował do dzisiaj wczesnośredniowieczne dekoracje w postaci płaskorzeźb oraz malowideł. Badacze nie są jednak pewni, jaką dokładnie funkcję pełniła. Być może była to sala sądowa, miejsce przechowywania relikwii św. Nazariusza lub sala przyjęć. „Torhalle” jest dwukondygnacyjna, z otwartą przestrzenią w kondygnacji parteru, którą zamykają z dwóch stron półkolisty łuki. Piętro jest zdobione m.in. malowidłami ściennymi w stylu preromańskim, romańskim oraz gotyckim, a także jońskimi kapitelami¹³. Wraz z upadkiem opactwa także „Torhalle” popadła w ruinę. W wieku XVII przez pewien czas pełniła funkcję kaplicy, co zresztą wpłynęło na jej przebudowę. Oryginalny, wczesnośredniowieczny wygląd odzyskała w wieku XX, za sprawą Friedricha Behna, który jest znanym i cenionym badaczem opactwa w Lorsch i jego historii.

Nieprzerwanie od roku 1991 (kiedy zespół wpisano na Listę UNESCO) na terenie dawnego opactwa prowadzone są prace rewaloryzacyjne, dzięki którym dla zwiedzających udostępniane są kolejne relikty tego cennego założenia. Do tej pory przygotowano trasę turystyczną, której częścią są opisane wyżej pozostałości zespołu klasztornego, a także ogród ziołowy, dom, w którym zbierano dziesięcinę, oraz muzeum. Dzięki tym zabiegom dziedzictwo kulturowe Lorsch stało się ważnym punktem turystyki kulturowej na terenie Niemiec. Dzieje klasztoru w Lorsch prezentowane są na tle historii Niemiec, w pięknej scenerii natury. Dodatkowo organizowane są tutaj warsztaty edukacyjne dla wszystkich grup wiekowych (dzieci, młodzieży i dorosłych), festiwale, targi świąteczne oraz w czerwcu dzień ochrony dziedzictwa.

Podsumowując można stwierdzić, że wczesnośredniowieczny kompleks klasztorny w Lorsch dzięki włączeniu go w szlak turystyki kulturowej Hesji zyskał drugie życie. Jako atrakcja turystyczna skupiająca zainteresowanie licznych grup zwiedzających z całego świata ten nowoczesny kompleks muzealny wspomaga także rozwój gospodarczy samego miasta, tworząc m.in. nowe miejsca pracy. Warto zwrócić uwagę na fakt, że

Ryc. 13. Widok na zachowaną „Torhalle” od strony zachodniej. Fot. autorzy, 2017

Fig. 13. View of the preserved “Torhalle” from the west. Photo: authors, 2017

Behn, who is a renowned and highly regarded expert on the Lorsch abbey and its history.

Ceaselessly since the year 1991 (when the complex was inscribed into the UNESCO List) revalorisation work has been carried out in the former abbey, due to which other relics of that valuable complex have been made accessible to visitors. So far, a tourist route has been prepared, which includes the above mentioned relics of the monastic complex, as well as a herb garden, a house in which tithe was collected, and a museum. Thanks to those ideas, the cultural heritage of Lorsch has become a crucial point of cultural tourism in Germany. The history of the monastery in Lorsch is presented against the background of the history of Germany, in beautiful natural surroundings. Additionally, educational workshops for all age groups (children, teenagers and adults), festivals, holiday fairs and a heritage protection day in June are organised here.

In conclusion, one can say that the early-medieval monastery complex in Lorsch was given a new lease of life after it had been included in the cultural tourist route of Hessen. As a tourist attraction focusing the interest of numerous groups of visitors from all over the world, that modern museum complex also enhances the economic development of the town itself, e.g. by creating new workplaces. It is worth noticing the fact that the complex

Ryc. 14. Widok na relikty opactwa w Lorsch obecnie od strony północno-wschodniej. Fot. autorzy, 2016

Fig. 14. View of the relics of the Lorsch abbey nowadays from the north-east. Photo: authors, 2016

zespół wciąż się rozwija. W ostatnim okresie utworzono tutaj tzw. „oś kulturową”, będą połączeniem reliktyw opactwa benedyktynów z miejscem, gdzie zlokalizowane było Altenmünster. Tak poprowadzona trasa ma na celu umożliwić turystom zwiedzanie Altenmünster i zapewniać połączenie z archeologicznym parkiem „Lauresham”. Wszystkie elementy architektoniczne, relikty archeologiczne oraz wątki kulturowe położone na „osi” są odpowiednio zaakcentowane i opisane przy pomocy tablic informacyjnych. Dzięki takim działaniom oraz odpowiedniej promocji zespół kulturowy Lorsch ma szansę stać się jedną z najciekawszych tego typu otwartych przestrzeni muzealnych w Europie.

is still developing. Recently a so called “cultural axis” has been created here, which is a combination of relics of the Benedictine abbey with the site where the Altenmünster used to stand. Such a route is intended to enable tourists to visit the Altenmünster and ensure a connection with the “Lauresham” archaeological park. All the architectural elements, archaeological relics and cultural items located along the “axis” have been properly highlighted and described by means of information boards. Owing to such activities and appropriate promotion, the cultural complex in Lorsch has been given an opportunity to become one of the most fascinating open-air museum spaces of that type in Europe.

Ryc. 15. Widok na relikty opactwa w Lorsch obecnie od strony południowo-wschodniej. Fot. autorzy, 2016

Fig. 15. View of the relics of the Lorsch abbey nowadays from the south-east. Photo: authors, 2016

Ryc. 16. Widok na relikty opactwa w Lorsch obecnie od strony południowo-wschodniej. Fot. autorzy, 2017

Fig. 16. View of the relics of the Lorsch abbey nowadays from the south-east. Photo: authors, 2017

Ryc. 17. Widok na park archeologiczny „Lauresham” obecnie od strony południowo-wschodniej. Fot. autorzy, 2017

Fig. 17. View of the “Lauresham” archaeological park nowadays, from the south-east. Photo: authors, 2017

Ryc. 18. Widok na fragment „osi kulturowej” od strony północno-wschodniej. Fot. autorzy, 2017

Fig. 18. View of a fragment of the “cultural axis” from the north-east. Photo: authors, 2017

BIBLIOGRAFIA

- [1] Adamy R. Die fränkische Torhalle und Klosterkirche zu Lorsch. Darmstadt, 1891.
- [2] Barral I Altet X. Wczesne średniowiecze. Od późnego okresu antycznego do roku tysięcznego. Muza, Warszawa, 1998.
- [3] Basler M., Grunewalder O., Vock I. Starkenburg Castle. District City Heppenheim, Heppenheim, 2016.
- [4] Behn F. Die karolingische Klosterkirche von Lorsch an der Bergstraße nach den Ausgrabungen von 1927–1928 und 1932–1933. Berlin – Leipzig, 1934.
- [5] Geschichtsblätter für den Kreis Bergstraße. Tom 4: Beiträge zur Geschichte des Klosters Lorsch. Lorsch, 1980.
- [6] Encyklopedia powszechna, t. S-Z, Zielona Sowa, Kraków, 2010.

- [7] Koch W. *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*. Świat Książki, Warszawa, 1996.
- [8] Luckenbach H. *Abbildungen zur Deutschen Geschichte*. München – Berlin, 1906.
- [9] *Sztuka romańska. Architektura, rzeźba, malarstwo*. Toman R. (ed.), Konemann, 2000.
- [10] *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*. Tom 2, Hourihane C. (ed.), Oxford University Press, 2013.

STRONY INTERNETOWE / INTERNET WEBSITES

www.unesco.pl
www.nid.pl
http://whc.unesco.org

¹ www.unesco.pl, dostęp: 20.03.2017.

² www.nid.pl, dostęp: 20.03.2017.

³ Wojna trzydziestoletnia miała miejsce pomiędzy 1618 a 1648 rokiem. Toczyła się między cesarzami z rodu Habsburgów i książętami Rzeszy, skupionymi w Lidze Katolickiej, których popierały Hiszpania, Niderlandy i (pod koniec wojny) Dania, a obozem protestanckim (Unią Protestancką i jej sprzymierzeńcami: Francją, Szwecją, Holandią, Sabaudią. [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. S-Z, Zielona Sowa, Kraków 2010, s. 208.

⁴ http://whc.unesco.org, dostęp: 20.03.2017.

⁵ http://whc.unesco.org/en/list/515, dostęp: 20.03.2017.

⁶ X. Barral I Altet, *Wczesne średniowiecze. Od późnego okresu antycznego do roku tysięcznego*, Wyd. Muza, Warszawa 1998, s. 150.

⁷ *Geschichtsblätter für den Kreis Bergstraße*. Tom 4: *Beiträge zur Geschichte des Klosters Lorsch*. Lorsch, 1980, passim.

⁸ M. Basler, O. Grunewalder, I. Vock, *Starkenbourg Castle*, District City Heppenheim, Heppenheim 2016, passim.

⁹ F. Behn, *Die karolingische Klosterkirche von Lorsch an der Bergstraße nach den Ausgrabungen von 1927–1928 und 1932–1933*, Berlin – Leipzig 1934, passim; R. Adamy, *Die fränkische Torhalle und Klosterkirche zu Lorsch*, Darmstadt 1891, passim; H. Luckenbach, *Abbildungen zur Deutschen Geschichte*, München – Berlin 1906, s. 10.

¹⁰ *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, Tom 2, C. Hourihane (red.), Oxford University Press, 2013, s. 526.

¹¹ W. Koch, *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Świat Książki, Warszawa 1996, s. 66.

¹² X. Barral I Altet, op. cit., s. 150.

¹³ *Sztuka romańska. Architektura, rzeźba, malarstwo*, R. Toman (red.), Konemann, 2000, s. 34.

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy krajobrazu kulturowego średniowiecznego miasta Lorsch, które jest położone na terenie Niemiec, nad rzeką Weschnitz.

W skład zasobu dziedzictwa kulturowego Lorsch wchodzi układ urbanistyczny miasta, charakterystyczna dla tego regionu drewniana zabudowa o konstrukcji szachulcowej oraz, a może przede wszystkim, relikty zespołu dawnego opactwa i klasztoru Altenmünster z epoki karolińskiej. Kompleks ten w 1991 roku został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Od tego czasu na terenie dawnego opactwa prowadzone są prace rewaloryzacyjne, dzięki którym dla zwiedzających udostępniane są kolejne relikty tego cennego założenia. Planuje się także utworzenie tutaj tzw. „osi kulturowej”, będącej połączeniem reliktyw opactwa benedyktynów z miejscem, gdzie zlokalizowane było Altenmünster. Tak poprowadzona trasa ma umożliwić turystom zwiedzanie Altenmünster i zapewnić połączenie z archeologicznym parkiem Laresham. Wszystkie elementy architektoniczne, relikty archeologiczne oraz wątki kulturowe położone na „osi” będą odpowiednio zaakcentowane i opisane przy pomocy tablic informacyjnych. Jeżeli plan ten będzie sfinalizowany, to zespół kulturowy Lorsch stanie się zapewne jedną z najciekawszych tego typu otwartych przestrzeni muzealnych w Europie.

Abstract

This article concerns the cultural landscape of the medieval town of Lorsch which is located in Germany, on the river Weschnitz.

The cultural heritage of Lorsch includes the urban layout of the town, timber-frame buildings characteristic for this region and, or perhaps primarily, relics of the former abbey and monastery Altenmünster from the Carolingian epoch. In 1991, the complex was inscribed onto the UNESCO World Heritage List. Since then revalorization work has been conducted in the former abbey, due to which visitors gain access to further relics of this valuable complex. It is also planned to create here the so-called “cultural axis” which would link the relics of the Benedictine abbey with the site where Altenmünster was once situated. Such a route would enable tourists to visit Altenmünster, and ensure connection to the Laresham archaeological park. All architectonic elements, archaeological relics and cultural themes located along the “axis” will be properly highlighted and described on information boards. If the plan is finalized, the cultural complex in Lorsch will probably become one of the most interesting open museum spaces in Europe.